

زر زر؛ کلیسایی که جایجا شد

۱۲۴۳ میلادی در کتب مذهبی و تاریخی گونان دیده می‌شود، در شمال دشت چالدران، در منطقه‌ی کوهستانی آذربایجان غربی و تحت نظارت شورای خلیفه‌گری ارامنه‌ی آذربایجان در تبریز واقع شده است. این کلیسا همان «قره کلیسا» است. این نام، که برگرفته از سنگ‌های سیاه‌رنگی است که در ساخت بخش قدیمی‌تر کلیسا استفاده شده، شهرت بیشتری نزد عوام دارد. «قره» در زبان آذری به معنای سیاه است و از طرفی در زبان ارمنی «گاره» یا «گارا» به معنی بزرگ است. بنابراین با توجه به عظمت کلیسا، عنوان «گارا کلیسا» نیز می‌تواند به آن اطلاق گردد.

در مورد اهمیت این کلیسا باید یادآور شد که از میان حواریون عیسا مسیح، محل دفن ۳ تن از آن‌ها بنا به روایت‌ها دقیقاً مشخص است و تادئوس یکی از این ۳ نفر است. دو تن دیگر «سنت پطروس» و «سنت بارتولومئوس» هستند که به ترتیب در واتیکان و منطقه‌ی «باش قلعه»ی ترکیه، دفن شده‌اند.

کلیسای تادئوس از دو کلیسا تشکیل شده: یکی بزرگ و دیگری کوچک. در طول سالیان طولانی، این کلیسا بارها از سوی صاحبان قدرت غارت شده،

معماری معاصر نقش ارامنه بسیار پررنگ و گسترده است و معماری دهه‌های ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ ایران بدون ذکر نام معماران ارمنی، حاوی نام‌های آشنای زیادی نخواهد بود.

این حضور با ثبت جهانی دو محوطه‌ی تاریخی ارمنیان در آذربایجان ایران، به عنوان نهمین مجموعه‌ی میراث غیرمنقول در فهرست یونسکو، در سی‌ام تیرماه ۱۳۸۷ به تثبیت رسید و امسال دهمین سالگرد این رخداد است.

مجموعه کلیساهای ارامنه‌ی آذربایجان شامل سه کلیسای ارمنی «تادئوس مقدس»، «استپانوس مقدس» و «مریم مقدس» (زر - زر) می‌شود که در دو استان آذربایجان غربی و شرقی قرار دارند. این سه کلیسا در بازه‌ی زمانی بین سده‌های هفتم تا چهاردهم میلادی بنیان‌گذاری، و در طی این مدت بارها بازسازی و مرمت شده‌اند. از میان این سه کلیسا، تادئوس اهمیت بیشتری دارد. دلیل این امر قرارگیری مدفن «سنت تادئوس» یکی از حواریون عیسا مسیح است که بنیان‌گذار مذهب کلیسای حواری ارمنی شناخته می‌شود.

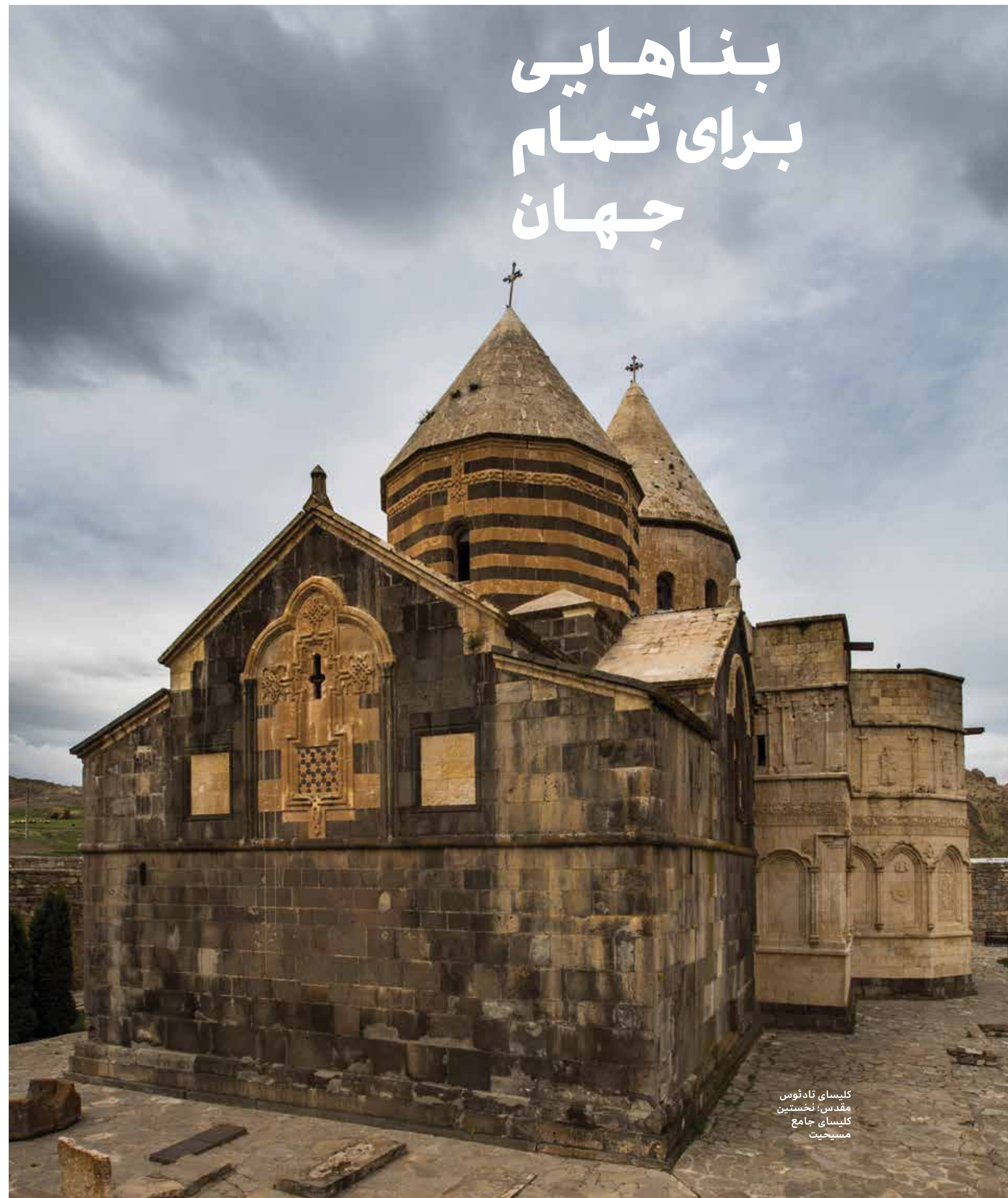
کلیسای تادئوس مقدس، که نام آن از سال

هر کلیسایی در هر نقطه از جهان نام یکی از حواریون یا قدیسان دنیای مسیحیت را بر خود دارد. کلیساهای ارامنه نیز از این قاعده مستثنا نیستند. هر کلیسا به نام یکی از این قدیسان است و چون نام هر قدیس یکتا است، اگر کلیسایی به یک نام مکرر نام‌گذاری شده باشد، منظور همان یک قدیس است. نام این قدیسان با پیشوند «سنت» (Saint) به معنی مقدس آغاز می‌شود.

در کلیساهای ارامنه این واژه به «سورپ» (Surp) تغییر می‌یابد که برگردان کلمه‌ی مقدس در زبان ارمنی است. پس هرچا به کلیسایی با پیشوند سورپ برخوردید، بدانید که آن کلیسا متعلق به ارامنه است. ایرانیان ارمنی‌تبار شاید مهم‌ترین قوم جهان باشند که بیشترین تأثیر را در موطن جدید خود بر جا گذارده‌اند و همواره از ایشان به احترام و نیکی یاد شده است. آن‌ها در جغرافیای ایران پراکنده شدند و وجود کلیساهای متعدد در شهرها و مناطق مختلف نشان این امر است.

این حضور پربار و مؤثر در فرهنگ، صنعت و هنر نمود داشته است. در معماری و به خصوص

بناهایی برای تمام جهان

تادئوس؛ نگین چالدران

کلیسای در هیات یک قلعه

محصلان بسیاری را تعلیم داده است. دانش‌آموختگان این مدرسه، که به مقام روحانی می‌رسیدند، زندگی خود را وقف خدمت به کلیسای ارمنی می‌کرده‌اند. حجره‌های روحانیان، سالن غذاخوری و انبار آذوقه نیز در محدوده‌ی مجموعه قرار داشته است. همچنین گنبد این کلیسا به شکل هووهار (Hov-har) یا بادبزی ساخته شده که از این حیث در ایران تقریباً منحصر به فرد است و جز در کلیسای کوچک «سهرل» و دیر ژر - ژر در جای دیگری دیده نمی‌شود.

هرساله به مناسبت بزرگداشت روز یادبود استپانوس مقدس، اسقف اعظم ارمنه‌ی آذربایجان همراه با دیگر مقام‌های روحانی و گروه‌های کثیری از زائران ارمنی در این کلیسا گرد هم می‌آیند و مراسمی به یاد و احترام استپانوس مقدس، اولین شهید عالم مسیحیت، به عمل می‌آورند. این دیر در بیست سال اخیر به همت سازمان میراث فرهنگی و همکاری منطقه‌ی آزاد ارس کاملاً مرمت و ساماندهی شده و در سال ۲۰۰۸ میلادی به ثبت جهانی رسیده است

• مدیر پایگاه میراث جهانی کلیساهای ایران
• مشاور رسانه‌ای پایگاه جهانی کلیساهای ایران

پایگاه میراث جهانی
کلیساهای تاریخی ایران
The Base of World Heritage Site of
Iranian Historical Churches

مسیح، شاگردان او به نقاط مختلف دنیا پراکنده شدند و به تبلیغ و ترویج انجیل مقدس پرداختند.

دیر استپانوس مقدس متشکل از سه بخش است: برج ناقوس، بنای اصلی کلیسا و کلیسای کوچک بوغوس - پطرس مقدس در جوار کلیسای موجود که ساموئل آنتسی از مورخان ارمنی، از آن یاد کرده است. بر سطح داخلی گنبد مرکزی، تصاویر و نقوش دیواری مربوط به قرون ۱۶ و ۱۷ میلادی تا به امروز محفوظ مانده است. پلان کلیسا مطابق سبک معماری کلیسایی شکل صلیب دارد. در سمت شرقی محراب اصلی قرار گرفته است و دیوارهای خارجی آن پوشیده از سنگ‌های صلیبی برای نیوکوکاران بی‌شماری است که طی قرون گذشته حمایت‌های مالی از این کلیسا نموده‌اند. نقوش و حجاری‌های برجسته‌ای با موضوع سنگسار شدن استپانوس مقدس، بشارت باکره‌ی مقدس، مصلوب شدن حضرت عیسا مسیح و آثار ارزشمند دیگر بر سطوح خارجی دیوارها مشاهده می‌شود.

کلیسا محصور در میان باروهای بلند و دارای هفت برج است، و ورودی بنا در ضلع غربی آن تعبیه شده. در مقطعی، مدرسه‌ی علوم دینی نیز در مجتمع کلیسا فعالیت داشته و

و همچنین به سبب بلایای طبیعی مثل زلزله آسیب فراوان دیده است. مثلاً بر مبنای کتیبه‌ای که در کنار محراب بخش قدیمی کلیسا موجود است، در قرن چهاردهم میلادی زلزله‌ی مهیبی بنای این کلیسا را تخریب می‌کند. بنای موجود توسط «اسقف زاکاریا (ذکریا)» در مدت ۱۰ سال مرمت و بازسازی، و در سال ۱۳۲۹ بار دیگر درهای آن به روی زائران گشوده شده است.

ساختمان جدیدتر کلیسا، که با سنگ‌های سفید و حجاری‌هایی بی‌نظیر، الهام گرفته از کلیسای «اچمیادزین» ارمنستان (اولین و مهم‌ترین کلیسای ارمنه) تزئین شده، در دوران قاجار و به فرمان عباس میرزا به بخش قدیمی‌تر الحاق شده است؛ هرچند که بنای کامل به علت مرگ او ناتمام ماند.

نمای کلیسای جدید از سنگ آهک است و نقش برجسته‌های گوناگونی روی آن حجاری شده. این تزئینات شامل نیم‌ستون، خطوط برجسته و گنجه‌های از تزئینات ارزشمند با نشانه و شمایل پیامبران، دوازده حواری حضرت مسیح و سایر قدیسان کلیسا می‌شود. با توجه به ویژگی‌های معماری در این بنای تاریخی، و وجود دیوارهای دفاعی پیرامون کلیسا و ورودی اصلی آن، این بنا برای ساکنان آن حکم یک قلعه را نیز داشته است. وجود پنج برج دیدبانی به شکل یک قوس در چهار جهت این کلیسا این نظر را تأیید می‌کند.

کلیسای جامع تادئوس مقدس شامل مجموعه‌ای از فضاهای جانبی شامل دو حیاط شرقی و غربی و ۴۷ اتاق است که به راهبان، طلبه‌ها، محققان و نویسندگان، نگهبانان کلیسا و کتابخانه تعلق داشته است. علاوه بر آن زیرزمین کوچکی نیز در زیر اتاق‌ها قرار دارد و فضاهای دیگری نظیر ناهارخوری، آشپزخانه، آسیاب، عصارخانه، دخمه‌ای برای نگهداری غذا و فضاهای دیگری در حیاط جانبی غربی را شامل می‌شود.

این کلیسا یکی از مقدس‌ترین اماکن در بین مسیحیان جهان و به‌ویژه ارمنه است. همچنین مقبره‌ی «سان‌دخت» شاهزاده‌ی ارمنی و دختر پادشاه «سانادروک»، که به سبب ایمانش به مسیحیت به شهادت رسید، بر بالای تپه‌ای در مجاورت کلیسا واقع شده. هرساله در اواسط مردادماه، هزاران زائر ارمنی از ایران و سایر کشورها در مراسم ویژه‌ای در جوار این کلیسا، که اولین کلیسای جامع جهان مسیحیت شناخته می‌شود، به دور هم جمع می‌شوند.

از دیگر بناهای این مجموعه‌ی ثبت‌شده، کلیسای مریم مقدس به‌عنوان تنها بازمانده از بقایای مجتمع مذهبی/آموزشی دیر ژر - ژر است که بر فراز سد بارون قرار گرفته است. تاریخ بنای کلیسا به سالهای ۱۳۱۵ تا ۱۳۲۴ میلادی بازمی‌گردد. آن چه در خصوص این بنا حائز اهمیت است جابه‌جایی آن است. در سال ۱۳۶۶ خورشیدی به دلیل ایجاد سد مخزنی بارون توسط وزارت نیرو و قطعی بودن فرورفتن بنا در دریاچه‌ی سد، تمام کلیسا در مدت هشت ماه و به صورت سنگ به سنگ جابه‌جا شد.

کلیسای «سنت استپانوس»، به یاد اولین شهید مسیحیت که در قرن اول میلادی به دست مخالفانش سنگسار شد و به شهادت رسید نام‌گذاری شده، دومین کلیسای مهم ارمنه‌ی ایران است. این کلیسا نیز، که تحت نظارت شورای خلیفه‌گری ارمنه‌ی آذربایجان است، در ۱۶ کیلومتری غرب چلفا، در منطقه‌ی «دره شام» واقع شده. روستایی ارمنی‌نشین نیز به همین نام در منطقه قرار داشته است.

در خصوص تاریخ ساخت این بنا روایت‌های مختلفی وجود دارد. برخی از مورخان ارمنی معتقدند این دیر توسط یکی از ۱۲ حواری حضرت عیسا به نام «پارتولومئوس مقدس» در همان قرن اول میلادی بنا شده است، و این هنگامی است که بعد از رستاخیز

سنت استپانوس؛ کلیسای آرامیده در دامنه کوه‌های چلفا

